
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

IDŐSZERŰEN AZ IRODALOMRÓL

Bosnyák István: *Szóakció II*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1982.

I.

Pontosan időzített, témájában aktuális és módszerében időszerű könyv Bosnyák István *Szóakció*jának második kötete (az első rész 1980-ban látott napvilágot).

Időszerű

— mint minden munka, ami irodalmunkkal, a jugoszláviai magyar irodalommal foglalkozik. Nem irodalmi patriotizmusom mondatja ezt velem, hanem irodalmunk általában vett feltérképezetlensége; irodalomtörténet-írásunk szűkszavúsága, tényeket, alkotókat csupán körvonalaz(hat)ó kiadványok elenyésző száma;

— mert a „legújabb kor” (kissé önkényes periodizációval az utóbbi húsz év) irodalmáról szinte észre sem vettük, hogy amennyire „élő” irodalom, olyannyira irodalomtörténet is. Éppen most döböntett rá bennünket Hermann István könyve, az *Ideológia és kultúra a hetvenes években*, hogy bizony meglepedkeztünk már olyan eseményekről, amelyeknek részesei voltunk, az alig tíz-egynéhány évvel ezelőtti forradalmi jelentőségű olvasmányainkat, sokat nézett filmjeinket háttérbe szorították az új információk. Hasonló meggondolás alapján foglalhatta irodalomtörténeti munkába Pomogáts Béla az 1945 és 1981 közötti újabb magyar irodalmat. Tehát Bosnyák ráérezett egy általános szükségletre, amit könyvével (könyveivel) kísérelt meg kielégíteni;

— mert a Symposium-„nemzedék” és/vagy-„mozgalom” sajátosságosan új értékeket vallott magáénak és egyedül létjogosultnak, új irodalmat teremtett, új eszmei hátteret mozgalmának... de erről majd talán később, hiszen szerzőnknek egész kötetre volt szüksége, hogy körvonalalhassa a Symposium-nemzedék eszmei-etikai-esztétikai meghatározóit;

— mert a *Szóakció II*. és az *Új Symposium* jubiláris, 200. száma szinte azonos időben jelent meg; jubiláris szám, jubileumi kötet egyszerre;

— mert a mostani *Új Symposium* fejlődése során és folytán elveszí-

tette a bosnyáki értelemben vett „nemzedéki” jellegét, polemizáló hangja elhalkult az évek során — noha a közelmúltig még volt ilyen szerepkörű rovatvezetője, munkája egyszer sem akadt; inkább a *Symposion* támadták lanyhatagul, semhogy ő támadott volna, kritikája elvesztette kitekintés értékét, inkább könyvismertetőket hoz és egy-egy magányos vállalkozást dokumentál, amelyek ma már kirílnak a lapból...;

— mert az *Új Symposion* elvesztette mozgalmi jellegét is, folyóíráttá lett, alkotói a kéziratleadáskor el is veszítik kapcsolatukat a szövegekkel. Bosnyák dokumentumgyűjteményében parafrázálja is B. Szabó korai gondolatát: „Symposion-mozgalom nélkül a Symposion csak nyomtatvány lehet.”;

— mert az *Új Symposion* tulajdonképpeni hatását is elvesztette; bizonyos funkciókat más orgánumok vettek át tőle (pl. a Symposion Könyvek sorozatába kívánczó könyvek más sorozatokban látnak napvilágot); folytonos nyomtatási gondokkal küzd, veszíti időszerűségét és egészen egyszerűen az iránta való bizalmat is; az Alapító eszmei viták címén *szavakat* támad a lapban...;

— mert bizony az *Új Symposion* inkább a „saját szakállukra” dolgozó alkotók fóruma lett, inkább „verbalista” nyomtatvány, mint „folyamatos kultúrakció”...; vagy ahogy Losoncz Alpár írta folyóirat-elemzésében: „... a mostani Symposion inkább gyűjtőmedence, mintsem spontán közösség...”;

— mert a *Szóakció* két kötete az irodalom és irodalomtörténet számára korszakos jelentőségű tendenciák törvényszerűségeinek felrajzolására vállalkozik.

II.

A módszer, amit Bosnyák István könyveinek megírásakor alkalmaz, nem a klasszikus értelemben elképzelt és felfogott irodalomtörténetek módszere. Így például nem csupán dokumentál — hisz a kötet sajátos dokumentumgyűjtemény, hanem éppenséggel ön-dokumentál (autodokumentáció?) is egyben; azaz a szerző gyakran az objektív (!?, dehogyan, lényegében mindig szubjektív) tényközlése mellé felsorakoztatja legbelsőbb dilemmáit és problémáit is, és ezáltal lesz teljes a kép, hiszen nem kíván mást nyújtani, mint: „... személyes és nemzedéki, s ha akarjuk, *személyesen nemzedéki és nemzedékien személyes* adalékot. A *magunk nyomában* járva két évtized kanyargós útjain...” Így a szerző kételyét is kifejezi, miszerint az irodalmi élet — különösen a könyvben feldolgozott időszak, pontosabban korszak — tevékeny résztvevőjeként nem lehet elfogulatlan krónikása a Symposion-mozgalomnak. Könyve sem lehet *irodalomtörténet*, éppenséggel dokumentumainak személyesége, elfogultsága miatt, hanem inkább *irodalomtörténeti adalék*. Termé-

szetesen másik oldala is van az éremnek: a legközelebbi és legfontosabb dolgokat éppenséggel csak a „mozgalom” tüzeiben levő egyének tolmácsolhatják legközvetlenebbül — minden szubjektivitásuk ellenére —, mert a „kívülállók” a tényeket, ötleteket, vitákat, más, mellékesen is fontos körülményeket csupán másod- vagy harmadkézből ismerhetik meg — esetleg —, de legtöbb esetben misztifikálva vagy vulgarizálva.

Dokumentarista mű hát a *Szóakció II.*, méghozzá olyan, amely a szubjektivitás minősége miatt ellentmond Németh László közismert tételének: „Az irodalomtörténet csak az eredményt nézi; az érdemet éppúgy megbecsüli, mint a szerencsét, neki mindegy, hogy sétaúton mentél a hegyre, vagy a hasadon csúsztal fel.” Mi sem áll távolabb szerzőnk-től, mint az irodalomtörténeti beskatulyázás, a tények sorba állítása és a semleges (lehet ilyen?) irodalomtörténész szempontjából és szempontjaival való semlegesítő ráncbaszedése, ami már nem tartalmazza azt a bizonyos, minden tudománnyal elengedhetetlenül együtt járó individualizmust és szubjektivizmust. Nem tehet efféle olyan irodalmár, aki az irodalom fogalmát kiegyenlítette a harcok élet, a folytonos küzdelem fogalmával; az életet az etikus élet attributumával egészítette ki. Nem tehet ilyet az, aki a felé nyújtott kínai porcelánt nem kötelezően a legkopottabb részénél fogva veszi kezébe; aki az eszme megszállottja, intenzív indulatának rabja. Hiszen ő volt az, akit 1963-ban Szerbia Ifjúsági Szövetsége tanácskozáson arra kértek fel, hogy *informatív beszámoló*t adjon a jugoszláviai magyar fiatalok alkotótevékenységéről, s aki — a *beszámoló helyett* — indulatosan fejtegette a *Symposion* körül létrejött nemzedéki vita kialakulásának körülményeit és indokait.

Bosnyák István számára így legnagyobb sértés az lenne, ha teljes mértékben elfogadnánk kötetét, kifogások nélkül — noha kifogást emelni ilyen esetekben igen nehéz, hiszen nem vitázhatnánk írói módszerekkel, hanem olyan eszmékkel, egy nemzedék eszmeiségével, amit az alig két évtizedes időbeli távolság máris *igazolt*. Azonban a szerző igazi polemikus vénája nem tűrné, ha könyvét a polémia árnyéka is elkerülné. S ha valóban vita indul a *Szóakció II.* körül, az mégis a szerzői hozzáállást érinti majd, ami „csupán” a „nemzedéki mag” köré építi a kötetet, s saját elveit alárendeli a mozgalmi, közösségi elveknek és érdekeknek, tehát (talán) utólag igyekszik (re)konstruálni az annyira óhajtott *nemzedéki szellemiséget* és magát a nemzedéket. Elhárítja magától annak a lehetőségét is, hogy a *Symposion* azért lett *Symposionná*, mert hasonló érdeklődésű, szemléletű, szellemiségű, azonos olvasmányokon nevelkedett, a továbbfejlődést ösztönösen is magukban hordozó alkotók tömörültek a lap (melléklet) köré, akik nemcsak egy „folyamatos és szervezett konstrukciót, egy irodalmi és művelődési mozgalom kohéziós erejét és éltetőjét” képezték, hanem saját utait járták a mozgalmon belül is, ami nem egy esetben eltéréseket mutatott a „mozgalom”, a „nemzedék” irányvonalával.

A mozgalom másik „megelője”, a lap már-már „hírhedt” kritikusa, Bányai János a *Szóakció* első részéről írt kritikájában a következőket írta: „Azt azonban hozzá kell még ehhez tenni (nem Bosnyák István nézőpontjának bírálata, inkább kiegészítés céljából), hogy a Symposium-nemzedék irodalomszemlélete, mire — művekben és gondolatokban — formát öltött, már semmiképpen sem volt egységesnek tekinthető; az »egységes« *nemzedéki* irodalomszemlélet ugyanazokat a buktatókat rejt magában, mint akár Szenteleky, akár az ötvenes évek elején B. Szabó György »irodalmi egységet« megteremtő és megőrző szándéka...”

III.

A kötet első részét mozgalmi és személyes dokumentumok sora képezi, a Symposium melléklet és az *Új Symposium* alakulásának, folyamatos alakulásának, fejlődésének (de nem idomulásának), szerkesztési gondjainak stb. személyes és a mozgalom által hitelesített dokumentálása, *problematizáló* feltárása; eruptív indulatú, esszéisztikus, folyamatos párbeszéde önmagával, a mozgalom tagjaival és természetesen a kívülállók-kal. A könyv háromszázharminc oldalának fele pedig a *Symposium* és az *Új Symposium* „törzsgárdája” képviselőinek portréit, szellemi és szellemisége arcképvázlatát tartalmazza: ezeket a szerző kritikákból és tanulmányokból, esszékből (sajátjaiból) szervezte egységbe, majd közölte a több éves időközökben íródott szövegösszeállítás. Szubjektivitása megnyilvánul már a válogatásban is; csupán a „törzsgárda” tagjairól írt, tehát a feltételezett és dokumentálandó eszmeiség reprezentáns képviselőiről; de abban is, hogy miként ír. Így például Utasi Csaba kritikusi *módszerével* számottevő helyen szinte csak érintkeznek a szerző irodalomszemlélete (az esztétikum és szellemiség, etika és erkölcsiség más értékelése, a mércék különböző fajsúlyozása, szóhasználata eltérések stb.), de ez nem gátolja abban, hogy pozitív értelmezést adjon a már-már negatívumként feltüntetett sajátosságoknak.

Bosnyák István a *Szóakció*ban dokumentált munkássága azt a végkövetkeztetést nyújtja, hogy a szerző esztétikai érdeklődését háttérbe szorította a mozgalmi szellemiség; a nemzedéki tudat és nemzedéki öntudat, a folyóiratban kialakult szellemiség, állásfoglalás, világnézet „megkeresése”, tételes feltárása és vizsgálata.

A *nemzedéki hagyományok* és *irodalomszemlélet* legfőbb csomópontjait a következőkben vélte felfedezni a szerző:

1. kockázatvállaló írástudói etika;
2. aktív irodalomfunkció; a valóságbefolyásolás és nem valóságmagyarázás marxista elve; mozgalmisság a hermetikussággal ellentétben;
3. radikális antisztálinizmus, a marxi praxis mint az öngazgatás filozófiájának központi kategóriája;

4. „híd-szerep” a délszláv—magyar művelődési és művészi kapcsolatok keretében;

5. baloldali, nyílt intellektualizmus, a couleur locale-os irodalmi beszűküléssel szemben;

6. szakmai felkészültség és műhelymunka a dilettantizmussal és a provincializmussal szemben.

Ha figyelembe vesszük a felsorolt eszmei csomópontok mellett azt is, hogy Bosnyák (szubjektív) esszéi, vagy másik kedves megnyilatkozási formája, a nyílt levél kirobbanó emóciói, a „jó kertész” indulatos, de mindenkor jóhiszemű vagdalkozásai fogják formába a *Szóakció II.* szereteágazó irodalomtörténeti adaléktárát, akkor úgy érezzük, a szövegek nem csupán a húszéves múltra visszatekintő hagyomány keresését szolgálják, hanem e hagyomány szerves továbbélésének megvalósulását is feltételezik, de egyben — jogosan — meg is kérdőjelezzik. Könyvéből természetesen az cseng ki, hogy *a nemzedék mi voltunk*, bár pozitív véleményekkel említi még egy „generációt” (most igazán idézőjelek között értvén), a Magyar Tanszéken Bányai János köré szerveződött „strukturalista kört”, ámbar ez a nemzedék (is) nagyon szűkkörű volt, és sosem vált integrális „műhellyé”. Hogy miért? Talán leglényegbevágóbban ezt is Bosnyák István fogalmazta meg, ezért hadd idézzek egyik irodalmi leveléből: „Persze nem lehet szemet hunyni a talán már túl sokat is emlegetett, paradoxálisan hátrányos tény fölött, sem, hogy a hatvanas évek második felétől a mi újabb és újabb irodalmi korosztályaink »vitorláját« nem feszíti — »ellenszél«... Nyilván ezért is maradtak meg egymásba nőző *korosztályoknak*, s nem válhattak *nemzedékké*. Hisz a nemzedékké-konstituálódás egyik alapfeltétele alighanem épp az, hogy irodalomszemléletben és esztétikában, világlátásban és irodalompolitikában, ízlésben és életérzésben legyen valami lázítóan ellenszenves »fal«, amit nemzedéki közösséggé szerveződve meg lehet, meg *muszáj* ostromolni... Irodalmi csaták nélkül nincs táborra szerveződő irodalmi hadsereg sem.

S mennyi nyügtől, fölösleges erőpazarlástól mentheti meg az új irodalmi korosztályokat a »csatanéllküliség« állapota!

S mennyi feszítőenergiától, belső töltéstől foszthatja meg ugyanezeket a korosztályokat a »szélnéllküliség«, az irodalmi »szélcsend« szituációja!

Jó lehet ma fiatal írónak lenni.

Rossz lehet ma fiatal írónak lenni.”

S ugyanígy, jó lehetett húsz évvel ezelőtt fiatal írónak lenni. Legálábbis Bosnyák István legújabb kötete ezt bizonyítja.

FEKETE J. József